

ONA TILI TA'LIM MAZMUNIDA MUSTAQIL VA O'QUV TOPSHIRIQLARINI METODIK TAKOMILLASHTIRISH VAZIFALARI

*Rasulova Gulbahor Kerimbayevna,
Toshkent amaliy fanlar universiteti dotsent v.b.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek va jahon tilshunosligida o'rganilishi, undagi metodik xususiyatlar, ularning turlari, mustaqil ta'lim va uning vazifasi, xususan, tilshunoslik fanlarini o'qitishda matn va lug'at ustida ishlash bilan bog'liq muammolar, shuningdek, ularning oliy ta'lim miqyosida tadqiqi masalalari o'rganilgan. Jumladan, mustaqil ta'limning keng imkoniyatlari tilshunoslik fanlari orqali, muhimligi yorqin misollar tahlili orqali bayon qilingan.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, tilshunoslik, o'qitish metodikasi, nutqiy kompetensiya, pedagogik texnologiyalar, o'quv topshiriqlari.

TASKS OF METHODOLOGICAL IMPROVEMENT OF INDEPENDENT AND STUDY TASKS IN MOTHER LANGUAGE EDUCATIONAL CONTENT

*Rasulova Gulbahor Kerimbaevna,
Tashkent University of Applied Sciences associate professor, etc.*

Abstract. In this article, it is studied in Uzbek and world linguistics, its methodological features, their types, independent education and its task, in particular, problems related to working on text and vocabulary in teaching linguistics, as well as their Research issues at the level of higher education have been studied. In particular, the wide possibilities of independent education are explained through the linguistic sciences, and its importance is explained through the analysis of vivid examples.

Key words: independent education, linguistics, teaching methodology, speech competence, pedagogical technologies, educational tasks.

ЗАДАЧИ МЕТОДИЧЕСКОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ И УЧЕБНЫХ ЗАДАЧ НА РОЖДНОМ ЯЗЫКЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ

*Расулова Гульбахор Керимбаевна,
и.о доцент Ташкентского университета прикладных наук*

Аннотация. В данной статье изучается узбекское и мировое языкознание, его методические особенности, их виды, самостоятельное обучение и его задачи, в частности, проблемы, связанные с работой над текстом и лексикой в преподавании языкознания, а также вопросы их исследования на уровне высшего образования. В частности, посредством лингвистических наук объясняются широкие возможности самостоятельного образования, а его важность поясняется посредством анализа ярких примеров.

Ключевые слова: самостоятельное образование, языкознание, методика обучения, речевая компетентность, педагогические технологии, учебные задачи.

Tilshunoslik fanlari, ona tili o'qitish metodikasi kompetensiyaviy yondashuvga asoslanmoqda, dars jarayonida lingivistik kompetensiyalarni shakllantirish nutqiy kompetensiyalarning rivojlanishiga olib kelish ko'zda tutilmoqda. oliy ta'lim tizimida modul-kredit tizimiga o'tish jarayonlari kechmoqda. Bunga tayyor bo'lish uchun talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Talabalarda ona tilidan

(ular tining tashuvchilari bo'lgani uchun) ba'zi ko'nikmalargina shakllantiriladi, asosan, ulardagi mavjud ko'nikmalar rivojlantiriladi. Bu mas'uliyatli vazifani, albatta, takomillashtirilgan o'quv topshiriqlari orqali amalga oshirish mumkin. Shu ma'noda oliy ta'limda ona tilidna o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishning lingvodidaktik asoslarini takomillashtirish masalasi nihoyatda dolzarb hisoblanadi.

Mamlakatimizda keyingi yillarda bir qator ona tili o'qitish metodikasiga doir ilmiy-metodik tadqiqotlar olib borildi. Jumladan, Sh.Yusupova va N.Yuldasheva kabilar o'z tadqiqotlarida ona tilini yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishni targ'ib qilgan. A.G'ulomov, M.Saidov va N.Alavuddinovalar esa ona tili o'qitish orqali mustaqil ishlash, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi ustida izlanishlar olib borgan. Shuningdek, uzluksiz ta'limda ona tilidan til sathlarini o'qitish metodikasi bo'yicha ham bir qator tadqiqotlar olib borilgan, jumladan, T.Yusupova gapning bosh bo'laklarini o'qitish metodikasi bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan. Mazkur maqola mazmunidan bugungi kunda davlat tili ta'limida keng foydalanish mumkin.

Pedagogika sohasida A.Hamroev ona tili ta'limida ta'lim oluvchining ijodiy faoliyatini loyihalashtirish muammosini tadqiq qilgan. Bu borada metodist K.Mavlonovning "Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiyalab o'qitish metodikasini takomillashtirish" mavzusidagi tadqiqot ishini alohida ta'kidlash lozim. Olim tomonidan ona tili ta'limining bugungi yondashuvlariga mos ravishda eng murakkab bo'lib turgan matn ustida ishlash, uni o'qiy olish, tushuna olish va, eng muhimi, matn yarata olish ko'nikmalarini adabiyot fani bilan integratsiya qilgan holda rivojlantirish texnologiyasi ishlab chiqilgan. Shuningdek, tadqiqot mavzusiga doir I.A.Allayorov, O.R.Roziqov, R.Ibragimov, B.R.Adizov, M.H.Mahmudov I.E.Davronovlar tomonidan ta'lim oluvchining o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirish, uning faolligi va mustaqilligini tarbiyalash muammolari ham o'rganilgan. Oliy ta'lim tizimida "Hozirgi o'zbek adabiy tili" "O'zbek tili" fanlarini o'qitishda "Orfografiya" va "Orfoepiya" bo'limlari nutqiy malaka bilan bevosita aloqador bo'lganligi bois ularni o'qitish vositalari ham bir-biriga chambarchas bog'liq. G'.Hamroyev to'g'ri ta'kidlaganidek, mashq va topshiriq atamalariga o'zgacha yondashish zarur. Darslik va qo'llanmalarda ko'p uchraydigan "mashq", "topshiriq" atamaları o'zaro uyadoshlik hosil qilsa-da, ular orasida sinonimik munosabat yo'q. Biroq kuzatishlarimiz asosida ayta olamizki, uzoq yillardan beri amalda bo'lgan qator darslik va qo'llanmalarda mazkur ikki tushunchaning berilishida chalkashlik, birining o'rnida boshqasining qo'llanilishi kabi holatlarni ko'rish mumkin: "333-mashq. Berilgan she'riy misradagi so'zlarni unli va undoshga ajrating.

Yaxshi kishi ko'rmagay yomonliq hargiz,

Har kimki yomon bo'lsa, jazo topqusidir".

"2-topshiriq. Gapni aniqlovchili, to'ldiruvchili, holli birikmalarga ajrating".

Keltirilgan misollardan ham ko'rinib turibdiki, darsliklarda mashq va topshiriqlarning berilishi, mazmuni bir-biridan farqlanmaydi. Ikkalasida ham "ajrating" topshirig'i berilmoqda. Yangi mazmunda yaratilgan "O'zbek tili" darsligida o'quv topshiriqlariga yangicha yangicha yondashilgan. Unda talabalarga ko'proq topshiriqlar berilgan. Buning yana bir muhim tomoni shuki, talabaga mustaqil bajarish uchun aniq topshiriq beriladi. Amaldagi aksariyat darsliklarda mustaqil mashg'ulot sifatida savollar beriladi. Uni talaba qisqa fursatda bajarib qo'yishi, amaliy ahamiyatga ega bo'lmasligi mumkin. 1- topshiriq: a) matnni o'qing, matn mazmunini to'liq tinglab tushuning; b) matndagi tayanch so'z va iboralarni ajratib yozing; d) matndagi asosiy fikrni yozma ravishda ifodalang. 2-topshiriq. Quyidagi tayanch so'zlarni yod oling: Ma'muriy [boshqaruvga, ma'muriyatga aloqador] - ma'muriyatga doir. Ma'muriyat yo'li bilan amalga oshiriladigan. Ma'muriy hudud. Viloyat [chekka joy, o'lka] - mamlakatning bir va undan ortiq shaharlarini o'z

ichiga oladigan yirik ma'muriy-hududiy bo'linma. O'zbekistonning 12 viloyati. Hudud - ma'lum chek-chegaraga ega bo'lgan, chegara bilan o'ralgan yer; ma'lum davlat, viloyatga tegishli bo'lgan yer, maydon. O'zbekiston hududi. Sanoat [ishlab chiqarish] - xalq xo'jaligining xomashyoni qayta ishlash, yer osti boyliklarini qazib olish, ishlab chiqarish vositalarini va keng iste'mol mollarni yaratish. Yengil sanoat. Oziq-ovqat sanoati. Soha - inson faoliyati, ilm-fan, madaniyat va boshqalarning har bir tarmog'i. Sanoat sohalari. Qishloq xo'jaligining yetakchi sohalari.

Darsliklarni tahlilga tortganimizda uning yutuq tomoni shundaki, o'quv topshiriqlari, o'quv materiali talabalarning ixtisoslik yo'nalishlariga moslangan. Darslikning mazkur qismida mashq namunalari berilmagan. Umuman, har bir mashg'ulotda mavzuga aloqador mashq, albatta, bo'lishi lozim. Endi "O'zbek tili o'qitish metodikasi" darsliklari mazmuniga to'xtalamiz. Unda o'quv topshiriqlaridan qanday foydalanilishi, mazmuni, shakli, tarkibini ko'rib chiqamiz. Oliy o'quv yurtlarining boshlang'ich ta'lim yo'nalishlari uchun tayyorlangan Ona tili o'qitish metodikasi darsligi mazmunida quyidagi o'quv topshiriqlaridan foydalanilgan: 2012 yilda nashr etilgan mazkur darslikda talabalarni baholash bo'yicha ham talabalar – bo'lajak mutaxassislariga yaxshi tavsiyalar, baholash mezonlari sifatida xizmat qiluvchi o'quv material berilgan. O'quv topshiriqlari tuzishda asosan quyidagi mezonlarga tayanish kerak: Tayyorlov sinflarning ta'lim mazmuni va tashkil etish muddati bir xil bo'lm asa-da, lekin bu davrda bolalarning nutqiy tayyorgarligini o'rganish uchun quyidagilarni aniqlash tavsiya etiladi:

1. O'qish ko'nikmasini aniqlash. a) so'zni sidirg'a o'qiydi; b) bo'g'inlab o'qiydi; d) harflab o'qiydi (noto'g'ri o'qish); e) anchagina harflarni biladi, lekin o'qishni bilmaydi; f) ayrim harflarni taniydi.

2. Yozuv ko'nikmasi. a) hamma harfni yozishni biladi, so'z yozadi (bosma yoki yozma); b) ayrim harflarnigina yozishni biladi (bosma yoki yozma); d) yozishni um um an bilmaydi.

3. Tovushni tahlil qilishga tayyorgarligi. a) so'zni bo'g'inlarga bo'ladi; b) so'z yoki bo'g'indagi tovushni ajratadi; d) hamma tovushni to'g'ri talaffuz qiladi; e) ayrim tovushlarni noto'g'ri talaffuz qiladi (qaysi tovushlar ckani hisobga olinadi); f) nutqining baland yoki pastligi, diksiyasiga e'tibor qaratiladi.

4. Og'zaki bog'lanishli nutqi. She'mi yoddan o'qish. a) 3 ta yoki undan ortiq she'rni biladi, uni zavqlanib aytadi; b) 1—2 ta she'rni biladi, aytishga uyaladi; d) birorta she'rni yoddan o'qishni bilmaydi.

5. Og'zaki bog'lanishli nutqi. Ertak aytish. a) bir yoki bir nechta ertakni biladi va aytib bera oladi; b) ertakni biladi va uni aytishga harakat qiladi, lekin ayta olmaydi; d) ertak aytishni bilmaydi, o'rganishga ham harakat qilmaydi.

6. Og'zaki bog'lanishli nutqi. Fikr bayon qilish (Rasmda nimalar ko'rayotganingni aytib ber). a) 20 so'zdan ortiq bog'lanishli hikoya, bir necha gap tuza oladi; b) 10 tadan 20 tagacha so'z, bir necha gap tuza oladi; d) 10 tagacha so'z bilan bog'lanishli nutq tarzida javob qaytara oladi; e) 3-4 so'z bilan qisqa javob bera oladi. Oliy ta'limda, odatda, muayyan o'quv predmetiga tegishli darslik dars jarayonida ham, hatto darsdan so'ng ham talaba va o'qituvchining shu o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darslikdagi o'quv materiallarining, xususan, o'quv topshiriqlarning tarkibi, tuzilishi va, albatta, mazmuniga qaratish kerak. Darslik turli xil qo'shimcha vositalar – antologiyalar, mashq va topshiriqlar to'plamlari, lug'atlar, ma'lumotnomalar, darsdan tashqari o'qish uchun kitoblar, atlaslar, tarixiy-geografik xaritalar va boshqalar bilan bog'liq bo'lishi to'ldirilishi kerak. Zamonaviy darsliklarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular o'quv materialini yanada kengaytirilgan rejada beradi, o'quv topshiriqlar orqali eng yangi ma'lumotlar, ma'lumotnoma xarakteridagi ma'lumotlar bilan kengaytiriladi. Darslik bilan ishlashda talabalar qo'shimcha adabiyotlar yordamida tahlil qilish, tanqid qilish, to'ldirish,

ularni taqdim etish uslubi va o'rganilayotgan matnni o'zgartirishni o'rganadilar.

O'quv topshiriqlari orqali ona tili o'qitishga innovatsion yondashuvlarni joriy etishga doir ishlarni faollashtirish; ona til o'qitish uchun ilmiy, metodik, psixologik va pedagogik yordam tizimini rivojlantirish ishlarni takomillashtirish; ona tili ta'limda o'zbek etnolingvistikaning so'nggi yutuqlaridan foydalanish. Amaldagi dastur va darsliklar talabalarni ona tili ta'limi maqsadiga muvofiq muvofiq izlanishga undashi lozim. Bunday sharoitda darslikning eng muhim qismini nazariy ma'lumotlar bazasi emas, balki talabaga ona tilimizning son-sanoqsiz imkoniyatlaridan unumli va o'rinli foydalanishni o'rgatadigan o'quv topshiriqlari tashkil etmog'i lozim. Chunki oliy ta'lim tizimi maqsad faqat tilshunos tayyorlash emas, til imkoniyatlaridan keng foydalana oladigan ijodiy tafakkur sohibini jamiyatga yetkazib berishdir. Talabada nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish, lug'at va matn asosida milliy tili, milliy ma'naviyatni talaba tafakkuriga singdirish, o'z talabasini turli nutq vaziyatlariga tayyorlash, ijodiy tafakkur sohiblarini tarbiyalash texnologiyasini ona tili ta'limiga samarali joriy qilish asosiy masalalardan biridir. Oliy ta'limda, odatda, muayyan o'quv predmetiga tegishli darslik dars jarayonida ham, hatto darsdan so'ng ham talaba va o'qituvchining shu o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darsliklardagi o'quv materiallarining, xususan, o'quv topshiriqlarning tarkibi, tuzilishi va, albatta, mazmuniga qaratish kerak. Oliy ta'limda joriy etilayotgan yangi modul tizimining asosiy qismi ham baholash va mustaqil ishlashga yo'naltiruvchi o'quv topshiriqlaridir.

Shu o'rinda – mashq usullari – talabaning real amaliy harakatlarini ta'minlovchi, uning ichki munosabatini mujassamlashtiruvchi, munosabatni moddiylashtiruvchi, ikkinchisiga ko'rinadigan ta'sirlar turidir. Mashq va topshiriqlar yordamida talabalarining faolligi tashkil etiladi va uning ijobiy motivlari (ishtiyoq) (topshiriqlar, talablar, musobaqalar shaklida alohida va guruh faoliyati uchun turli xil vazifalar, namunalar va misollar ko'rsatish, muvaffaqiyatli vaziyatlarni yaratish) rag'batlantiriladi.

Ijodiy tafakkur sohiblarini tarbiyalovchi darsning asosini fikrlashga yo'naltiruvchi o'quv topshiriqlari tashkil qiladi. Bunday zamonaviy dars javob berishi kerak bo'lgan umumiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Eng yangi ilmiy yutuqlardan, eng yaxshi pedagogik amaliyotdan foydalanib, ta'lim jarayoni savol-javob asosida dars tashkil qilish.

2. Darsni o'quv topshiriqlaridan o'rinli va maqsadli foydalangan holda amalga tashkil qilish.

3. Talabalarining bilish faoliyati uchun tegishli bo'lgan barcha shart-sharoitlarni yaratish, ularning qiziqishlari, mayllari va ehtiyojlarini hisobga olib matnga yoki mavzuga o'quv topshiriqlari ishlab chiqish.

4. Savol va topshiriqlar tuzishda fanlararo bog'lanishlarni e'tiborda tutish.

Ma'lumki, har bir dars uch maqsadga erishishga qaratilgan: o'rgatish, tarbiyalash va rivojlantirish. Ona tili ta'limida, asosan, grammatik bilimlarni rivojlantirish nazarda tutildi, To'g'ri, grammatikasiz dars ham, darslik ham bo'lmaydi, biroq me'yorida bo'lishi kerak. Til o'rganishni murakkab jarayonga aylantirib qo'yanmiz, kabi malaklar alohida masala, nega ona tili o'qituvchilarining bilimi past baholanmoqda, chunki biz noto'g'ri o'layapmiz. Maktab o'qituvchisidan fan tilshunosning bilim va ko'nikmasini so'ralmaydi, aslida olimlar ham tilshunoslikning kichkina bir sohasini biladi xolos. O'qituvchidan lingvistikaning hamma sohasini bilishni talab qilish noto'g'ri, albatta.

Bugun talabaga OTMga kirish uchun ona tili grammatikasidan taqdim etilayotgan test savollariga tadqiqotchi, tilshunoslar ham qoniqarli javob bera olmaydi, chunki o'quv topshiriqlari noto'g'ri shakllantirilgan.

Aslida, grammatika qoidalar emas, ona tilida matn bilan ishlashga o'tish, so'zning matndagi

ma'no tovlanishlarini, talaffuzi va yozilishini, matn muallifi aslida nima demoqchiligini anglashga olib boruvchi savol va topshiriqlar tizimini yaratish, talabning adabiyotga mehr qo'yishini ta'minlaydi, ona tilining bo'y-u bastini ko'radi. Grammatik nazariyalar – qoliplardir, ona tili ularga sig'maydi. Biz tilning nutqiy imkoniyatlarini ko'rsatib berishimiz kerak, bu imkoniyatlar grammatika bilan o'lchanmaydi.

Xulosa o'rnida, shuni aytish mumkinki, o'zbek tili o'qitish metodikasi zamon talablariga javob berishi uchun barcha diqqatni nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratish lozim. Bo'lajak ona tili va adabiyot o'qituvchilari o'z talabalariga tinglab tushunish, o'qib tushunish, gapirish va yozish ko'nikmalarini hosil qilishni o'rgatishi lozim. Buning uchun har bir bo'lajak o'qituvchi matn ustida ishlashni bilishi, bir fikrni turli shakllarda bera olishni o'rganishi, eng asosiysi, o'quv topshiriqlarini farqlay olishi, ulardan mashg'ulotlar davomida samarali foydalana olishi lozim. Oliy ta'lim tizimida o'quv topshiriqlaridan foydalanishning mavjud holati, topshiriq turlari, savol va topshiriqlarning vazifaviy farqlanishlari, mashqlarning ona tili, davlat tili o'qitish metodikalaridagi o'rni, tuzilgan o'quv topshiriqlarining tanlangan mavzu, shuningdek ta'lim maqsadiga mosligi, bo'lajak mutaxassislarining topshiriq tuzish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish tizimini ishlab chiqish masalalari haqida fikr yuritilgan. Kredit-modulga asoslangan ta'lim tizimining ona tili o'qitish metodikasida o'quv topshiriqlaridan foydalanishning mavjud holati, xususan, oliy o'quv yurtlarida o'zbek tili o'qitish metodikasi mashg'ulotlarida bo'lajak ona tili va adabiyot o'qituvchilarini tayyorlashga mo'ljallangan o'quv adabiyotlarida savol, mashq va topshiriqlarning berilishi tahliliy o'rganildi, shuningdek, o'quv topshiriqlarini pedagogik vapr pragmatik jihatdan takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlil qilindi. Ona tili o'qitish metodikasida o'quv topshiriqlaridan foydalanishning mavjud holati, xususan, oliy o'quv yurtlarida o'zbek tili o'qitish metodikasi mashg'ulotlarida bo'lajak ona tili va adabiyot o'qituvchilarini tayyorlashga mo'ljallangan o'quv adabiyotlarida savol, mashq va topshiriqlarning berilishi tahliliy o'rganildi, shuningdek, keyingi yillarda o'quv topshiriqlarini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarga qisman munosabat bildirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupova Sh. Ona tili ta'limi samaradorligini oshirish va ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish: ped. fan. nom-di diss. TDPI. –T., 1998.– 137 b.
2. Yuldasheva N. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida lug'aviy sinonimlarni yangi pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish metodikasi: ped.fan. nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilan diss.–T., 2002. –123b.
3. Gulyamov A. Metodika razvitiya uchebno - poznovatelnoy aktivnosti uchashixsya v protsesse prepodovaniya rodnogo (uzbekskogo) yazyka: Dis. dok. ped. nauk. –T.: TGPI, 1991. – 37 b.
4. Saidov M. O'zbek maktablarining 5-sinflarida ona tili ta'limi jarayonida tafakkurni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi: ped. fan. nom-di diss. avtoref. TDPU. –Toshkent, 2000.– 25 b.
5. Alavuddinova N. Ona tili darslarida ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi: ped. fan. nom-di diss. avtoref. TDPU. – T., 2008.– 24 b.
6. Yusupova T. Uzluksiz ta'lim tizimi asosida maktabda o'quvchilarga bosh bo'laklarni o'rgatish: ped. fan. nom-di diss. avtoref. TDPI. –T., 1998.– 22 b.
7. <http://uza.uz/oz/education/-uvchini-mayib-ilayetgan-k-rinmas-va-samarasiz-milliardlar-14-11-2019>
8. Hamroyev A.R. Ona tili ta'limida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish. Pedagogika fanlari doktori (Dsc) ilm. darajasini olish uchun yozilgan diss. –Toshkent, 2020. –242 b.